

УДК: 373.5.015.311:502/504

Г.П.Тарасюк, м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «РІВНИЙ-РІВНОМУ» В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Обґрунтовано особливості педагогічної технології „рівний-рівному” в екологічному вихованні учнів основної школи як такої, що базується на використанні знань, досвіду і авторитету однолітків для інформування та формування екологічно доцільної поведінки.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна поведінка, педагогічна технологія, технологія „рівний рівному”.

В наш час свідоме ставлення людини до природи стало особливо необхідним. Це пов'язано з тим, що використання природних ресурсів досягло небезпечних масштабів, внаслідок чого почали проявлятися глибокі і подекуди вкрай небажані для суспільства зміни в природному середовищі. Порушення динамічної рівноваги біосферних процесів викликає необхідність підвищення соціальної відповідальності людей за наслідки свого впливу на природу.

Як стверджує Марушевський Г.Б., для всіх живих систем характерні два шляхи адаптації до довкілля: змінювати довкілля для своїх потреб або змінювати себе чи свою поведінку, прилаштовуючись до довкілля. Тепер настав час змінювати суспільство, щоб адаптувати його до довкілля і таким чином уникнути екологічних проблем [4, с. 10].

У зв'язку з цим, сьогодні гостро стоїть питання екологічного виховання усіх верств населення, якому науковці надають вирішальну роль у формуванні нового бачення і нового способу життя людини третього тисячоліття. Узгоджувати свою діяльність із законами природи – головна задача сучасного екологічного виховання, оскільки це неперервний процес навчання, виховання, самоосвіти, накопичення досвіду і розвитку особистості, спрямований на формування ціннісних орієнтацій, норм поведінки і спеціальних знань щодо збереження навколишнього середовища і природокористування, реалізованих в екологічно грамотній діяльності.

Дуже важливим для розуміння специфіки екологічного виховання є теза про те, що воно не повинно виступати лише системою

заборон на ті чи інші дії. Крім закликів, що природу потрібно любити і берегти, необхідно вчитися грамотному і професійно-комплексному природокористуванню.

Під екологічною освітою і вихованням розуміють цілеспрямований процес формування відповідального ставлення до навколишнього середовища в усіх випадках суспільно-трудової діяльності і спілкування з природою.

Проблема екологічного виховання сьогодні – це насамперед проблема добору найбільш ефективних технологій, що сприяють формуванню екологічного світогляду, оскільки він є ядром свідомості, надає єдності духовному світу людини, озброює її екологічно допустимим підходом до навколишнього природного середовища.

Метою статті є обґрунтування особливостей технології „рівний-рівному” в екологічному вихованні учнів основної школи.

Державні та міжнародні документи у сфері екологічної освіти та виховання зазначають про необхідність вироблення навичок поведінки, сумісних із сталим розвитком, вимагають від особистості узгоджувати свою діяльність із законами природи, долати споживацьке ставлення до неї, самообмежувати потреби та вміти приймати екологічно виважені рішення.

Зокрема в „Стратегії ЄЕК ООН з освіти та збалансованого розвитку” наголошується на формуванні в учнів системного, критичного і творчого мислення, що відображає ставлення до місцевих і глобальних екологічних проблем.

У концепції екологічної освіти України зазначено, що пріоритетом шкільної екологічної освіти і виховання є особистісна орієнтація, яка передбачає створення таких умов, за яких природа повинна бути особистісною цінністю кожного школяра.

Досліджуючи психологічні аспекти розвитку особистості школярів, І.Д. Бех зазначив, що особистісно зорієнтоване виховання продукує психологічну свободу дитини, а також виробляє іншу систему цінностей. Під час цього складається ситуація, при якій учень може розраховувати свої сили та дії, а також розвивати творчі здібності [1].

Підлітковий період розвитку та становлення особистості учнів складний [2], оскільки починає активно формуватися індивідуальний спосіб життя. Виховні ситуації, які створюються в рамках особистісно зорієнтованого виховання, мають забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав підлітка до самопізнання і самоактивності та пошуку смислу. Звідси – провід-

ними для підлітків є рефлексивна й смислотворча діяльність, що дають змогу усвідомити свою цінність та індивідуальність. Усвідомлення своєї унікальності повинно проходити не у формі розв'язання навчальних завдань, нав'язаних учителем (як це традиційно відбувається у сучасній школі), а у формі вільного творчого пошуку розв'язання смислових проблем, котрі пов'язані із самопізнанням та розумінням сутності як окремих явищ і процесів, так і самого життя [3].

Однією з найзагальніших психологічних особливостей підліткового віку є зменшення для них авторитету дорослих (вчителів, батьків). Саме в цей період підлітки формують своє „я”, прагнуть до самовдосконалення, порівнюють свої вчинки із вчинками інших. Для них характерне зростання авторитету однолітків чи тих, хто виконує аналогічні соціальні ролі. Саме це створює психологічне підґрунтя для технологій, у яких використовується авторитетна значимість однолітків.

Що стосується екологічного виховання, то особистість змінює себе та удосконалює свої здібності під час діяльності, яка прямо чи опосередковано пов'язана з природою.

Як твердженням Пустовіта Г. П., формування здатності учнів до саморозвитку і самовдосконалення в екологічній діяльності сприяє навчально-пізнавальна, дослідницька діяльність екологічного змісту, участь у розв'язанні місцевих екологічних проблем, проведення масових природоохоронних заходів і конкретна екологічна діяльність учнів [9].

Тому педагог повинен звернути увагу на набуття нових навичок, правил поведінки, зміну потреб, інтересів та зорієнтувати підлітка на певні цінності, сформулювати бажану поведінку і ставлення до оточуючих, а також усвідомлювати наслідки своєї діяльності для довкілля.

Виходячи із визначення екологічного виховання та спираючись на вказані особливості розвитку особистості підлітка, ми виділяємо такі напрями екологічного виховання учнів основної школи:

1. Мотиваційно-ціннісний: суб'єктивно непрагматичне ставлення до природи; усвідомлення необхідності морального регулювання відносин людини і природи; сформованість екологічно доцільної поведінки та емоційних, естетичних потреб особистості у взаємодії з довкіллям.

2. Пізнавальний: знання фундаментальних законів природи та вміння їх пояснювати; розуміння необхідності гармонізації системи

„людина-природа“; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки при вирішенні екологічних проблем.

3. Діяльнісний: наявність навичок екологічної поведінки; здатність аналізувати та прогнозувати наслідки взаємодії людини з довкіллям задля унеможливлення їх повторного негативного впливу на довкілля, узгоджувати свої власні дії з законами природи, спираючись на принципи екологічної доцільності; сформованість особистого внеску у розв'язання екологічних проблем; прийняття природовідповідних рішень у конкретних екологічних ситуаціях.

4. Комунікативний: отримання інформації про стан навколишнього природного середовища від вчителів, батьків, друзів, із засобів масової інформації; обмін думками, інформацією, спілкування з приводу виникнення загрозливих ситуацій оточуючому довкіл्लю; поширення набутих знань екологічного змісту та власного досвіду природоохоронної діяльності серед оточуючих (батьків, однолітків, друзів); участь у роботі шкільних учнівських об'єднань та громадських організацій, що займаються пропагандою екологічних знань, норм та правил природобезпечної поведінки тощо.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури та відповідних наукових досліджень і шкільної практики вказує на те, що традиційне екологічне виховання школярів не може повноцінно забезпечити формування у них ціннісного ставлення до природи, до життя, формування особистості з екоцентричним світоглядом, екологічною культурою, мисленням, навичками правильної самооцінки та природовідповідною поведінкою.

Тому необхідною умовою екологічного виховання учнів основної школи є розробка та застосування педагогічних технологій, що мають особистісне спрямування і використовують широкий спектр впливів на особистість.

У педагогічній практиці поняття «технологія» не нове, має грецьке походження і означає „знання про майстерність“ [7]. Технологія – це система найбільш раціональних способів досягнення поставленої педагогічної мети, ефективна наукова організація навчально-виховного процесу, спосіб впливу на дитину, який забезпечує бажані особистісні утворення.

Особистісно орієнтовані виховуючі технології передбачають знання внутрішніх психологічних законів розвитку особистості, сприяють підвищенню розвивальної ефективності виховання, оптимізації процесу керування виховуючою діяльністю дитини [5].

Специфічним видом виховних технологій є соціально-педагогічні. Їхні завдання полягають у застосуванні технологізації як способу оптимізації соціально-педагогічних впливів на особистість і отримання бажаних виховних результатів [3].

У практиці соціально-педагогічної діяльності існує досить широкий спектр перевірених класичних організаційних форм, що увесь час вдосконалюються та модернізуються. Але поява нових проблем, особливо в молодіжному середовищі, потребує і нових, нетрадиційних форм роботи [10].

Сьогодні серед інтерактивних педагогічних технологій і методів екологічного виховання, що враховують досвід та авторитет однолітків, найбільш інноваційною є просвітницька робота за технологією „рівний-рівному”. Вона ґрунтується на ідеях орієнтації підростаючого покоління на утвердження здорового способу життя, розвиток духовно, психічно, фізично і соціально здорової особистості, формування цінностей і життєво важливих переконань та напрацювання необхідних практичних навичок відповідальної поведінки по відношенню до свого життя, довкілля та оточуючих, однак, зазвичай, застосовується у соціальному вихованні.

Технологія „рівний-рівному” у екологічній освіті і вихованні має забезпечувати передачу достовірної інформації екологічного змісту авторитетними однолітками, довіра до яких і є основною умовою опанування цієї інформації. Вона також є засобом організації екологічної поведінки в довіллі. На сьогодні у ця технологія обґрунтована недостатньо з точки зору екологічного виховання та екологічної культури.

З огляду на вищесказане, доцільно розкрити сутність технології „рівний-рівному”. Вона ґрунтується на участі поширенні знань самими учнями, що виконують функції лідерів-інструкторів. Адже шкільне середовище є природним соціокультурним середовищем для однолітків, доступ до якого обмежено віком, соціальним статусом, мовою, стилями комунікації та ефективності впливів. Освіта рівних – це прийом доступності знань про діяльність людства як провідного фактора впливу на навколишнє природне середовище, принципи збалансованого розвитку суспільства, екологічні норми, цінності і моделі поведінки в довіллі.

Головною специфічною особливістю технології „рівний-рівному” є її просвітницький характер. Щоб обґрунтувати це твердження, звернемося до сутності просвітництва та екологічного просвітництва.

У традиційному широкому розумінні, просвітництво – це процес поширення знань, а також система відповідних освітньо-виховних заходів і закладів. Екологічне просвітництво вчені визначають як діяльність, спрямовану на поширення концепції охорони природи, екологічних знань серед населення [8].

Екологічне просвітництво – це діяльність, спрямована на розповсюдження ідей збереження природних об'єктів та природоохоронних знань серед населення, вироблення у громадян екологічних цінностей з метою розбудити в них здатність та прагнення до розуміння, оцінки взаємин людини з навколишнього середовищем [8].

У дослідженнях технологія „рівний-рівному” реалізується як соціально-педагогічна технологія та включає такі етапи ступеневого навчання:

- підготовка педагогів-тренерів;
- підбір і навчання педагогами-тренерами учнів-активістів;
- проведення учнями-активістами просвітницької роботи серед ровесників (однокласників, друзів, знайомих).

Етапи технології „рівний-рівному” тісно пов'язані один з одним і кожен наступний базується на попередніх. Щоб учні-волонтери займались продуктивним поширенням інформації екологічного змісту серед ровесників, недостатньо лише бажання і активності. Потрібна відповідна підготовка до проведення такої роботи, що повинна бути спрямована на розвиток лідерських якостей, вивчення методики лідерської роботи серед однолітків, постійного систематичного самоконтролю, самовдосконалення у сфері екологічної діяльності і, з рештою, на формування прородовідповідної поведінки.

Цей процес починається з визначення ресурсного потенціалу школярів-лідерів, тобто їх навичок, компетенцій, досвіду, мотивації, зацікавленості. За потреби педагог-тренер актуалізує ціннісно-мотиваційну сферу учнів, допомагає їм у розвитку навичок самоспостереження, сприяє розумінню почуттів своїх однолітків, виховує толерантне, неупереджене і доброзичливе ставлення лідерів один до одного.

Принцип добровільності відіграє не останню роль у побудові стосунків між учасниками дослідження: учні стають інструкторами за власним бажанням.

За технологією „рівний-рівному” заключний етап екологічного просвітництва здійснюється учнями серед своїх ровесників.

Професійна кваліфікація учнів-просвітників нижча, порівняно з вчителями, але вони володіють важливими якостями та здібнос-

тями, завдяки яким така категорія волонтерів є незамінною у просвітницькій діяльності:

1. Учні-волонтери із задоволенням виконують свою місію у великих та малих групах, вони у більше довіряють один одному, готові до розуміння і наслідування поведінки своїх ровесників.
2. Учні підліткового віку надзвичайно мобільні, тому просвітницьку роботу, пов'язану, навіть, із зміною місць її проведення, виконують швидко і з великим інтересом.
3. В учнів немає комунікативних бар'єрів зі своїми ровесниками на відміну від дорослих.
4. Учні із задоволенням долучаються до організації заходів дозволяючи завдяки розумінню проблем і потреб свого оточення;
5. Бажання учнів оволодіти новими знаннями та навичками дозволяє залучити їх до розробки або удосконалення навчальних програм.

Переваги передачі знань від однолітка до однолітка полягають у тому, що старші школярі більше часу спілкуються один з одним, глибше розуміють проблеми і потреби свого оточення, на відміну від дорослих розуміють субкультурну мову, у більшій мірі довіряють один одному, готові до розуміння і наслідування поведінки своїх ровесників.

Екологічна діяльність учнів-лідерів за цією технологією має ґрунтуватися на принципах:

Культурної відповідності. Тобто відповідати особливостям соціального середовища та ґрунтуватися на засадах культури екологічної поведінки.

Доступності. Має бути доступною і зрозумілою для кожного учасника, тобто стосуватися сфери повсякденної діяльності.

Рівноправності. Усі учасники під час взаємодії між собою та природою мають рівні права.

Інтеграції. Можливість застосування екологічних переконань в різних соціальних інститутах.

Відкритості. Можливість оцінити результативність екологічної діяльності.

Педагоги-тренери готують їх до такої роботи і допомагають під час початкового організаційного процесу. Зокрема, педагогі-тренери мають сприяти розвитку соціальної активності та ініціативи підлітків-лідерів, їхньої здатності до активної участі у просвітницькій роботі щодо здорового способу життя, активної екологічної позиції, поліпшення стану довкілля тощо. Відповідно до технології, просвіт-

ницька робота розглядається в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні – це просвітницька екологовиховна робота у всіх сферах життєдіяльності школярів. У вузькому значенні – це просвітницька робота з певних проблем: доступності знань про природне навколишнє середовище, принципів збалансованого розвитку суспільства, екологічних норм, цінностей і моделей поведінки в довкіллі, навичок комунікації, розвитку особистості, формування лідерських якостей тощо.

У технології „рівний – рівному” виділяють дві складові: технологію навчання і технологію впровадження [6].

Навчання за технологією „рівний-рівному” ґрунтується на модульному навчанні, яке використовує взаємопов’язану систему різних видів лекцій, практичних і самостійних занять. Кожен навчальний модуль – це ґрунтовна розробка стосовно певної екологічної проблеми. Він визначається незалежністю змістового матеріалу і може розглядатись як окремий напрям у реалізації технології, що може впроваджуватись у процесі позакласної та позашкільної виховної роботи, через організацію превентивної роботи в навчальних і позашкільних закладах, через діяльність учнівського самоврядування тощо [6].

Отже, екологічне виховання за технологією „рівний-рівному” – поширення однієї теми через просвітницьку роботу серед школярів інформації та моделей культури екологічної поведінки, що сприяють мінімізації негативних наслідків власного впливу на довкілля, впровадженню у повсякденну діяльність екологічних норм і правил природовідповідної поведінки, гармонізації взаємодії з природою, а також стимулювання до самостійного усвідомленого формування життєвої позиції.

Враховуючи особливості технології „рівний-рівному”, вікові особливості школярів, подальшу роботу спрямовуємо на розробку принципів ступеневого навчання технології „рівний-рівному” у формуванні культури екологічної поведінки учнів основної школи.

Література

1. Бех І.Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології/ І.Д. Бех //Педагогіка та психологія. – 1999. – №3. – с. 5-14.
2. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості/ О.Л. Кононко// К. : Освіта, 1998.-255 с.

3. Лебедь С.Г. Формирование экологической культуры учащихся 7-11 классов в процессе изучения курса экологии: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 – К., 2001.-255 с.
4. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія /Георгій Борисович Марушевський. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008.- 440 с.
5. Нові технології навчання: Збірник наукових статей.- За редакцією Кириленко С.В. –К.: ІСДО, 1995. – 155 с.
6. Оржеховська В.М., Пилипенко О.І., Андрущак Л.І. Концепція освіти „рівний-рівному” щодо здорового способу життя серед молоді України /В.М. Оржеховська, О.І. Пилипенко, Л.І. Андрущак// Навчально-методичний посібник. – К. : Навчальна книга, 2002.- 28 с..
7. Освітні технології: Навчально-методичний посібник/ О.М. Пехота, А.З. Кітенко, О.М. Любарська та ін; За загальною редакцією О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002.-255 с.
8. Природоохранительное просвещение / К.П. Митрюшкин, Л.К. Шапошников, О.Г. Коровкина и др. – М. : Знание, 1980. – 175 с.
9. Пустовіт Г. П. Поетапне формування здатності учнів до самостійного осмислення екологічних проблем/Г. П. Пустовіт// Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 35. „Виховання дітей та учнівської молоді в контексті розвитку громадського суспільства” – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – С. 157-163.
10. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогические особенности неформальных молодежных объединений/Д.И. Фельдштейн// М. : АПН, 1988. – 160 с.

Обосновано особенности педагогической технологии „равный-равному” в экологическом воспитании учеников основной школы так таковой, что основывается на использовании знаний, опыта и авторитета ровесников для информирования и формирования экологически целесообразного поведения.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое поведение, педагогическая технология, технология „равный-равному”.

The peculiarities of educational technology «peer to peer» in the ecological education of secondary school pupils are proved as such which are based on the usage of knowledge, experience and prestige of the same age people for informing and forming an ecologically expedient behavior.

Key words: ecological education, ecological behavior, educational technology, technology of “peer to peer”.